

KORMAK MAKARTI KOJEG POZNAJEM

Kampus *Kouan* Instituta Santa Fe (SFI) renovirano je proširenje kuće Patrika Dž. Harlija, vojnog sekretara Sjedinjenih Država od 1929. do 1933. i ambasadora u Kini 1945. godine. Harli je jedna od brojnih vojnih ličnosti koja zauzima krajolik severnog Novog Meksika, koegzistirajući s atomskim fizičarima, vizuelnim umetnicima, samotnjacima, raznim njuejdž poklonicima egipatskog boga sunca Atona i poštovaocima rezonantnih frekvencija minerala. Kampus se spušta niz metamorfne kristalne stene sa zapadne strane planine Sangre de Kristo. Uvek sam smatrao premisom da veća nadmorska visina prouzrokuje uzvišeniju misao.

Grupa proslavljenih naučnika sazvala je 1984. sastanak da bi odredila kako bi mogao izgledati radikalno nov pristup matematičkoj nauci kada ona ozbiljno shvati složenost sveta, koje bi vrste ličnosti i talenata bile potrebne i kakva je kultura neophodna kao podrška tom nastojanju. U jednom od osnivačkih dokumenata Instituta Sant Fe, Mari Gel-Man, koji je 1969. dobio Nobelovu nagradu za fiziku za rad na razjašnjenju simetrija potrebnih za klasifikovanje subatomske čestice, izneo je svoje kriterijume za prijem. Pritom je koristio klasičnu epsku taksonomiju.

Moglo bi se reći da je to problem tipova ličnosti, da ima onih koji vole hladnu logiku, razum, analizu i pažljivo strukturisanje problema, posebno u svom radu... Ima i drugih, koji vole sinteze, kvalitativna razmatranja, opšte napomene, prirodnu istoriju i opis. Najzad, postoje i oni malo-brojni koji pokušavaju da kombinuju ta dva. Neki ih nazivaju apolonskim, dionizijskim i odisejskim... Kada bismo uspeli da nađemo samo nekoliko ljudi koji mogu da primene te različite karakteristike, to bi imalo ogroman značaj.

Mari Gel-Man, "The Concept of the Institute", *Emerging Syntheses in Science*

Godišnji sastanci Stipendije Makartur jedno su od mesta gde je Mari išao u lov na te odisejske tipove. Sam Mari bio je strastveni čitalac i više puta je izrazio žaljenje zbog silnog vremena koje provodi čitajući knjige umesto da dolazi do novih otkrića. Neki od Marijevih omiljenih pisaca bili su Konan Dojl, Meri Šeli, Horhe Luis Borhes i Kormak Makarti. Mari je bio osnivač programa Stipendija Makartur i zato je verovatno uticao na to da Kormak, tada relativno nepoznat pisac, dobije nagradu 1981, već prve godine dodeljivanja. Upravo je Mari doveo Kormaka u Institut Santa Fe i treba mu odati priznanje što je otkrio talentovanog pisca koji će potom razviti duboko i trajno divljenje prema misterioznim razmišljanjima naučnika složenih sistema.

Ne mogu odoleti da ispričam ličnu priču koja ilustruje opseg Marijevih interesovanja i jezičkih sposobnosti i koja ga prikazuje kao pravog polihistora knjiškog moljca. Sedeo sam

u SFI na ručku s Marijem, fizičarom Đinom Segreom (nećakom nobelovca Emilija Segrea koji je radio kao vođa grupe u Los Alamosu na *Projektu Menhetn*) i bivšim direktorom Nacionalne laboratorije u Los Alamosu, Haroldom Egnjuom. Đino je pitao Marija o njegovoj interakciji s Nilsom Borom u Kopenhagenu kasnih pedesetih godina prošlog veka. Mari nam je rekao da je Bor bio mračnjak koji je za nekoliko decenija unazadio fiziku svojim insistiranjem na tome da se kvantna mehanika ne može intuitivno kauzalno razumeti. No, imao je veoma lepa sećanja na Dansku. Pre nego što je tamo otišao da održi seminar, osećao je potrebu da nauči danski. Očekivao sam da će mi preporučiti neku dobru knjigu izraza. Umesto toga, ispričao nam je kako je krenuo u potragu za najboljim danskim piscima ne bi li naučio dobre izraze i idiome. Odlučio se za izvanrednu književnicu Karen Bliksen (poznatu i pod imenom Isak Dinesen) i naučio je dovoljno danskog da pročita njenu knjigu *Moja Afrika* u originalu. Đino, Harold i ja razmenili smo znalačke, skeptične poglede. Mari je potom iz glave izdeklamovao celu prvu stranicu knjige na danskom. Tad mora da je prošlo pedesetak godina od njegove posete. Postiđeni, nas trojica smo se vratili svom ručku – „dodaj mi so“, što bi rekli Britanci.

Stigao sam na Institut Santa Fe kao član akademskog osoblja početkom prve decenije ovog veka, s Instituta za napredne studije na Prinstonu. Veza između ta dva instituta intrigirala me je zbog istorijske veze koju je uspostavio Robert Openhajmer, kad je od 1947. do 1966. bio i direktor *Projekta Menhetn* i samog Instituta za napredne studije. U ranim godinama, Institutom Santa Fe dominirali su fizičari koji su radili u Nacionalnoj laboratoriji u Los Alamosu. Predsednik osnivač SFI, Džordž Kouan, radio je s Enrikom Fermijem u Čikagu pre nego što se pridružio *Projektu Menhetn*, a zatim je imenovan za direktora odeljenja za hemiju u Nacionalnoj laboratoriji u Los Alamosu.

Ulaz u SFI služi i kao poštarnica. Kada sam prvi put ušao u tu zgradu, iza prijemnog stola nalazio se masiv od kutija s knjigama. Bilo je očigledno da se kutije stalno sklanjaju i da isto tako brzo nove pristižu. Na taj način kutije su dostigle dinamičku ravnotežu. U izučavanju složenih sistema to se zove samoorganizovana kritičnost, što je poznato i kao objašnjenje za konstantan nagib gomila peska i lica pešćanih dina.

Agens tog kritičnog stanja bio je Kormak koji se zaokupio kopanjem – poput entomologa Kobia Abea u filmu *Žena na dinamama* – kako bi obezbedio ravnotežu u SFI i rast svoje biblioteke.

I sâm sam kolekcionar knjiga i horder, tako da su Kormakove kutije sa svojim skrivenim blagom odmah delovale kao privlačna sila. Pre nego što sam stigao u SFI pročitao sam njegov roman *Krvavi meridijan* u stanju morbidnog zanosa, tako da me je dvostruko kopalalo kakvi li su naučni leševi nagomilani u tim zbirkama. Na sreću, ubrzo sam dobio odgovor jer su naše kancelarije bile smeštene u istom krilu (Pod C) Instituta.

Kormak je odmah zauzeo Pod C u SFI. To krilo je najdalje od ulaza i tu je najmanje verovatno da će ga ometati posetioci. U Kormakovoj sobi nije bilo ničega osim njegovog stola, tepiha u persijskom stilu, svezaka, bikovih hemijskih olovaka i pisaće mašine oliveti letera 22. Kormak je stvorio navike i discipline. Retko se može videti u SFI rano ujutro, ali ka-

da se smesti (obično oko deset sati), ostajao bi i pisao celog dana s pauzama za ručak i užinu. U SFI se trudimo da te pauze što više razvučemo i na taj način izbegnemo greške u proračunu. Vrlo često bi Kormak tokom popodneva napuštao SFI kako bi otišao u grad na hitan sladoled od kafe.

Za užinom i ručkom s prijateljima i kolegama razgovarali smo o svemu i svačemu. Tipičan dan mogao bi obuhvatati nove rezultate u prebiotičkoj hemiji, prirodu autokatalitičkih skupova, pretopološke prostore u hemiji RNK, Maksvelovog demona, Darwinovu morsku bolest, pretpostavku blizanaca, logičku dubinu kao model evolucione istorije, Godelove navike u ishrani, čudnost Špenglerove *Propasti Zapada* i alometrijsko skaliranje mozga kitova. Verujem da Kormakovi nedavni romani, *Putnik* i *Stela Maris* delom potiču iz ovog raspirivanja ideja koje povezuju domene beskompromisne preciznosti s krhkošću života i militantnošću društva. Nikada nismo razgovarali o Kormakovim knjigama. Ništa mu ne bi bilo manje zanimljivo od razgovora o sopstvenom radu.

Godinama sam slušao priče o Kormakovoj povučeniosti i mizantropiji. Kormak je veliku dušan sa svojim vremenom kao i svako koga sam ikada upoznao. Ali veoma je selektivan. Sigurno ćete pasti na Tjuringovom testu Kormaka Makartija ako budete toliko nerazboriti da mu postavite pitanje o pisanju i njegovim knjigama. Ili još gore, da govorite o svom pisanju (naježim se i na samu pomisao). Držite se rigoroznih ideja, najbolje onih za koje je potreban napor da se o njima diskutuje i nekoliko decenija da se savladaju.

Prva knjiga koju mi je Kormak pozajmio bila je rano izdanje *Travels in Arabia Deserta* Čarlsa Montagjua Dautija. Što se Kormaka tiče – i sasvim bih se složio s njim – nema bolje knjige o pustinjskim pejzažima i kulturi.

Težak je njihov dugi dan besposlice, dremaju na svaki sat i puše duvan, neke od njih sam video kako prebacuju kamenčiće kroz tvrde šake, da ubiju vreme... Noć je odmakla, legli smo na svoja mesta na zemlji, da spavamo, ali onda su grešne koze, koje su se pomaljale iz noćnog vazduha, šetkale preko naših lica na svaki sat sve dok nije svanulo.

Čarls Montagju Dauti, *Travels in Arabia Deserta*

Pesak je materijal koji statistički fizičari nazivaju poroznim medijumom. Protok i transport peska, kao i difuzija fluida kroz porozni medijum, proučavaju se pomoću teorije perkolacije. Razvijena je tridesetih i četrdesetih godina prošlog veka da bi se bolje razumela prava gustina uglja, a samim tim i njegova energetska vrednost. Teorija perkolacije sastavni je deo ukupnog naučnog rada proizvedenog na Institutu Santa Fe. Ona je gotovo metafora za povezan, kolegijalan način na koji praktikujemo nauku.

Kormak je veoma zainteresovan za prijateljstvo i ideje koje proističu iz razgovora. Tu spada i odnos između Džejmisa Ejdzija i Vokera Evansa. Kao fotograf čiji se objekti „rimuje“ s portretima naslikanim Kormakovim perom, Voker Evans je 1935. napravio fotografiju *Rudareva kuća*, *Skot Run*, *Zapadna Virdžinija*. Ona prikazuje dečaka koji neobično liči na samog Kormaka i enterijer koji se poklapa s nekoliko sablasnih opisa iz njegove knjige *Čuvar*

voćnjaka, u kojoj piše: „Bilo je to kao da boraviš u prostoriji prepunoj nevidljivih i zloćudnih duhova.“

Džejms Ejdži, pisac s tajnim vezama s Kormakom, uključujući zajedničko interesovanje za noksvilski cajtgajst, koji Kormak tako snažno opisuje u romanu *Satri*, udružio se 1936. s Vokerom Evansom na zadatku da za časopis *Fortune* naprave hroniku života južnjačkih nadničara. Rezultat njihovog istraživanja bila je knjiga *Let Us Now Praise Famous Men*, objavljena 1941. godine. Tu knjigu čuvamo u svojoj biblioteci i Kormak je s vremena na vreme uzme da bi nas podsetio na blisku vezu između jezika i slike, siromaštva i karaktera, te na raskošnu lepotu koja se može naći daleko od reflektora takozvane civilizacije.

Gazda se pobunio da je to previše zavijanja i previše religije bez kraja i konca, i šta kažete za nešto malo življe, znali su na šta misli, i onda mogu da idu.

Džejms Ejdži, *Let Us Now Praise Famous Men*

Godine 2012. preselio sam se na nešto više od tri godine u Medison u Viskonsinu kako bih rukovodio tamošnjim novim Institutom za otkrića. U to vreme je Sem Šepard imao rezidenciju na SFI i upozorio me je da će me hladnoća verovatno ubiti i da će me možda, u nekoj neodređenoj budućnosti, pronaći kao savršeno očuvanu konzervu supe iz ekspedicije *Terra Nova* Roberta Falkona Skota. Kormak je otišao korak dalje i dao mi primerak knjige Majkla Lesija *Wisconsin Death Trip*. To je zbirka fotografija iz Blek River Folsa koje prikazuju smrtnost novorođenčadi, balzamovane penzionere i ljude nad kojima je izvršena smrtna kazna. Neobično mi je prijala. Na Srednjem zapadu sam otkrio da moj karakter definitivno nije nordijski, da su moje topografske preferencije strme, a temperament samovoljniji od onog koji pogoduje kontinentalnoj unutrašnjosti. Kada su mi ponudili da budem predsednik SFI, obradovao sam se što se vraćam svom prirodnom staništu, institutu koji sam zavoleo i svojim brojnim jogunastim prijateljima.

Kormak se školovao i radio je nekoliko godina kao arhitekta u Tenesiju. Opisao mi je tu vrstu posla kao „pretežno izgradnju velikih kuća za bogate klijente koji nemaju ukusa“. Pedesetak kilometara zapadno od Medisona u Viskonsinu, Kormakov omiljeni arhitekta Frenk Lojd Rajt sagradio je svoj dom Talijesin u Spring Grinu. Kao i sve Rajtove građevine, to je euklidska dabrova jazbina koju je naslikao Hokusaji. Geometrijska, klaustrofobična i živa. Kao da je evolucija započela aksiomima, umesto što se završila njima. Rajtov život i rad obrazuju zamršenu sponu u Kormakovoj mašti. Rajt je samoizgrađeni formalista, a njegove zgrade su modeli savršenstva devastirani kvalitetom materijala. U Kormakovom Panteonu *Falling Water* predstavlja građevinu beskompromisnog savršenstva, čija unutrašnjost neprimetno truli. U snimljenom razgovoru u biblioteci Instituta, u kojoj je napisao svoj roman *Put*, Kormak mi je rekao: „*Falling Water* je prelepa kuća, ali, ako uđeš unutra, prvo što vidiš jeste gomila jeftinog nameštaja od iverice. Naime, kada je projektovao tu kuću iverica je tek bila otkrivena. Nije znao da će se za deset godina moći naći u svim jeftinim motelima širom sveta.“

Malo kome Kormak pridaje toliko pomnu pažnju koliko Ludvigu Vitgenštajnu. Pored Vitgenštajnovih uvida u jezik i značenje i njegovog kompresivnog stila, Kormak mi je rekao: „Sve o čemu je [Vitgenštajn] razmišljao imalo je veze s tim da li je nešto ispravno ili pogrešno i neprestano je brinuo o tome“, kao i: „Ako se filozofija ne tiče toga kako čovek treba da živi, čega se kog đavola uopšte tiče?“

Duboko nezadovoljan materijalnim svetom u kom je bio primoran da živi, Vitgenštajn je 1925. projektovao svoju kuću u Beču – *Haus Wittgenstein*. Ona nije ni nalik „Vitgenštajnovoj kolibi“ na jezeru Skjolden u Norveškoj gde je u skromnoj izolaciji zapisivao pastoralne beleške u *Smeđoj knjizi*, preteći *Filozofskih istraživanja*. *Haus Wittgenstein* više liči na projekciju filozofije *Traktata* u trodimenzionalni prostor. Ermina Vitgenštajn, sestra za koju je kuća projektovana, napisala je:

Iako sam se izuzetno divila toj kući, oduvek sam znala da ne želim niti mogu da živim u njoj. Zaista je mnogo više izgledala kao prebivalište za bogove nego za malog smrtnika poput mene i isprva sam čak morala da prevaziđem blago unutrašnje protivljenje toj „logici otelotvorenoj u kući“, kako sam je zvala, toj savršenosti i monumentalnosti.

Kormak i ja često smo razgovarali o njegovim crtežima za budući dom. Čak je u nekom trenutku pominjao i da bi objavio knjigu svojih skica. Crteži počinju stolicama i policama, a završavaju se monumentalnim sobama. Osmislio je sistem polica koji se lako rastavlja i može se bez teškoće nositi kao kofer. Neke sobe na njegovim crtežima liče na enterijer modernističkih muzeja. Prostor nije proračunat kao oskudan. Povremeno Kormak projektuje sobe i kuće za našu zajednicu.

Vitgenštajn i Rajt imali su autohtonu imaginaciju – duboko povezanu s tлом koje su možda samo oni mogli da otkriju. Na njemu su uzgajili beskompromisni korpus dela. Razgovarajući s Kormakom tokom godina, osećao sam da ima jaku potrebu da razume kako najprijemnije ideje mogu koegzistirati s najjednostavnijim odlukama i najmanjim iskustvom. Kako naivnost nije nedostatak znanja, već aktivno neodobravanje postojeće kulture.

Iz ove psihičke kombinacije proističu revolucionari kvantne mehanike čijem se radu Kormak duboko divi i neprestano ih čita. Većina jedva da je diplomirala pre nego što su proglasili da su izumrle sve ideje koje su se pojavile pre njih. Bor je imao dvadeset devet godina kada je predstavio svoj orbitalni model atoma, Artur Komton trideset kada je otkrio rasejanje, Luis de Broj trideset jednu kada je predstavio dualnost talas–čestica, a Verner Hajzenberg dvadeset četiri kada je izumeo matričnu mehaniku. Za Kormaka je neiskustvo često preduslov inventivnosti. A to važi i za kulture koliko i za pojedince. U nekoliko navrata Kormak je diskutovao o kulturnom paradoksu antičke Grčke, o ideji *arete* ili izvrsnosti, i gotovo zanemarivanju koje se graniči sa ksenofobijom, možda neophodnim za stvaranje nove umetnosti i kulture. Mislim da zato Kormak uvek toliko podržava mlade naučnike na SFI ili one bez uglednog porekla, pošto je najveća verovatnoća da će baš oni smeniti vladajuće ideje za koje još i ne znaju da postoje.

Priča se da je Artur Šopenhauer u ranim dvadesetim mogao da čita ili tečno govori nemački, italijanski, francuski, engleski, španski, latinski i grčki. Pored *Traktata*, Šopenhauerovo delo *Svet kao volja i predstava* svrstava se u Kormakovu biblioteku najomiljenijih knjiga.

Šopenhauer je skoro nepresušan izvor anegdotskih opaski. Ilustrativne su njegove brojne rečenice koje se mogu citirati i čini mi se da su među škrtijim pomagalima kojima Kormak gradi svoje mišljenje o drugima.

Kod ljudi ograničenih sposobnosti skromnost je samo iskrenost. Ali kod onih koji poseduju veliki talenat, ona je licemerje.

Najveći uspesi ljudskog uma obično se dočekuju s nepoverenjem.

Artur Šopenhauer

Šopenhauerov odnos s roditeljima oslikava donekle status stranca koji kreativna izvrsnost ima u porodicama. Kormak se često naglas smeje kada se seti pisma koje je Šopenhauerova majka Johana napisala sinu 1807:

Sve tvoje dobre osobine padaju u senku tvoje sveznalosti i postaju beskorisne svetu samo zbog tvoje obesti da sve znaš bolje od drugih, što želiš da poboljšaš i savladaš ono čime ne možeš da gospodariš [...] Da si manje takav kakav jesi, bio bi samo smešan, ali, takav kakav jesi, potpuno si nepodnošljiv.

Ima nečeg katarzičnog u uviđanju univerzalnosti porodičnog razdora, a Johana Šopenhauer podiže ga na viši nivo.

Vitgenštajn je bio nadahnut Šopenhauerovim ranim radovima o svetu kao ideji, idealizmom koji je sazeo u rečenici: „Svet je moja predstava“, što je preteča prve strane *Traktata*: „Svet je sve što je slučaj“, i: „Činjenice u logičkom prostoru jesu svet.“ Ova vrsta analitičke kompresije, koja sadrži izobilje značenja, verodostojnog i moralnog, ukazuje na mrežu veza koja obuhvata mnoge Kormakove omiljene mislioe: Bertranda Rasela, Fridriha Ludviga Gotliba Fregea, Majkla Dameta i Hilari Putnam.

Kormak i ja često razgovaramo o Montanju koji uspeva da integriše moralnu težinu i intelektualnu lakoću. Montanjevo prijateljstvo s La Boecijem je uzor drugarstva za Kormaka koji nema potrebu da pravda svoje privrženosti širokog raspona, od kriminalaca do mudraca, osim što često citira Montanjevu izreku: „Zato što je to bio on, zato što sam to bio ja.“ A Montanjeva istinska ljubav prema umetničkim delima i filozofiji – do te mere da se u stanu u kojem je pisao okruživao izgraviranim citatima iz njih – naspram njegove sumnje u kritičare, dobro je poznata Kormaku, što važi, pretpostavljam, za mnoge pisce.

No, otkuda to da duh bogat znanjem tolikih stvari zbog toga ne postaje i življi i nadobudniji, a grubo i neotesano čeljade može u sebi zadržati, a da se pritom ne popravi, riječi i prosudbe najodličnijih duhova koje je svijet iznjedrio? Još i dan-danas se u tome ne snalazim.

Mišel Montanj, *O školnicima*¹

Kako Kormak smatra, Montanj, u izvesnoj meri, ima veze sa životom i delom Erika Hofera, čiju mi je knjigu *Pravi vernik* jednom prilikom poklonio. Nalik Montanju, Hofer u svom

¹ Navedeno prema: Montanj, Mišel de. (2007). *Sabrana djela Mišela de Montanja I–IV, eseji*. (Vojmir Vinja, prev.). Zagreb: Disput, 211. (Prim. prev.)

životu i pisanju postiže ravnotežu visoke misli i ovozemaljskog divljenja. Dok je radio kao lučki radnik na dokovima San Franciska, Hofer je pisao filozofiju i čitao Montenja naglas i u javnosti. Jednom je izjavio, prisećajući se: „Stalno sam ga citirao. Kladim se da još ima desetak skitnica u dolini San Hoakin koji mogu da citiraju Montenja.” Kormaka je oduševila ideja da lučki radnici dolaze kod Hofera po proročki savet od esejiste iz šesnaestog veka i voleo je da rekreira tu situaciju: „Stivi i ja imamo problem sa šefom, šta bi Montenj uradio?”

Da bi se pristupilo razumnoj proceni Kormakovog „književnog kluba” trebalo bi nekoliko stranica posvetiti životu i radu Čarlsa Sandersa Persa. Kormak poseduje jedinu kompletnu zbirku Persovih dela koja obuhvata osam knjiga. Pers se odlikuje intelektualnom nezaisošću sudije Holdena iz *Krvavog meridijana*. Ali u Persovom slučaju, on je svoju želju za potpunim ovladavanjem ostvario bez krvoprolia.

Razmišljanja i zaključci matematičara ni najmanje ne zavise od toga da li u stvarnom svetu postoje takvi objekti kakve on pretpostavlja.

Čarls Sanders Pers

Završiću knjigom čiji se značaj za dvadeset godina razgovora s Kormakom nikada nije umanjio, koju nikada nije ukaljalo ponovno analiziranje i reartikulacija. Onom koja je prepuna iznenađenja i uvida: *Mobi Dik*. Kormak često razmišlja o njoj. Njegovo divljenje proteže se i na njenog najvećeg ilustratora Rokvela Kenta, čije mi je knjige *Wilderness* i *Voyaging Southwards* takođe pozajmljivao. Sa zajedničkim prijateljem Timom Tejlrom otvorili smo *Mobija Dika* i čitali nasumične pasuse kao što su: „Smrt je samo zastranjenje u području Neistraženog; samo prvi pozdrav mogućnostima neizmerne Daljine, Divljine, Voda, Beskraja.”² Kormak će podići pogled i prokomentarisati: „Odakle mu ovo? Kako se dosetio da kaže: ‘samo prvi pozdrav mogućnostima neizmerne Daljine?’” Ne znam ni za jednog drugog pisca koji izaziva ovakvu zapanjenu reakciju.

(S engleskog prevela Irina Vujičić)

² Navedeno prema Melvil, Herman (1981). *Mobi Dik*. (Zlatko Gorjan i Josip Tabak, prev.). Zagreb: Liber. (Prim. prev.)